

BIBELJUBILEET

Av förste bibliotekarien, fil. d:r BROR OLSSON, Lund

»Och vad gav åt dem alla denna storhet,
denna vishet, om ej det ord, som även *de fingo*
förstå.» (Chr. E. Fahlerantz 1841.)

DET är höljt i dunkel, vilken dag som rätteligen bör firas som den svenska bibelns tillkomstdag. Man vet, att Nya Testamentet på svenska var färdigt den 15 aug. 1526, medan motsvarande datum för den första svenska helbibeln, Gustav Vasas bibel av 1541, är oss obekant. Men både 1741 och 1841 firades jubileet Martin Lutherdagen den 10 november. Eftersom Martin Luthers tyska bibelöversättning är en av huvudkällorna för de svenska reformatorernas översättningsarbete, kunde det anses som en skyldig vördnadsbetygelse mot den tyske reformatorn att fira 400-årsminnet av den svenska bibelöversättningens tillkomst på den dag, som alltjämt bär hans namn. Att händelsen emellertid nu redan livligt uppmärksammas har kunnat ske i medvetandet att hos allt större skaror av vårt folk insikt väckts om vilken ofantlig betydelse bibeln på svenskt språk haft och fortfarande har för land och folk.

* * *

Den svenska bibelöversättningen är åtminstone till en del nära årsbarn med den moderna svenska staten. Dennas fortsatta växt markeras på ett sätt, som inte bara är en tillfällighet, av betydelsefulla händelser i den svenska bibelns historia: en ny kyrkobil, liksom den följande föga förändrad, utkom under Gustav II Adolfs regering 1618, för att 1703 följas av den ståtligaste av alla svenska kyrkobilblar, Karl XII:s bibel. Man kan alltså säga, att med oväsentliga moderniseringar Gustav Vasabibeln varit svenska folkets bibel under åtminstone 300 år. Att den under sådana omständigheter skulle sätta djupare spår än någon annan urkund i folkets liv är lätt förklarligt och därför kan dess tillkomst räknas som en av de allra viktigaste nationella och kulturella händelserna i vår historia. Här skall emellertid endast antydvas vad den betytt för det svenska folkets nationalmedvetande, språk och rättsuppfattning.

Den jämförelsevis sent väckta insikten att vi äro ett folk med egen rätt och uppgift i historien beseglades genom översättningen till svenska av en rad kyrkliga böcker efter reformationen, men sitt varaktigaste och effektivaste instrument fick denna i Gustav Vasas bibel. Olaus Petri har, visserligen på ett annat ställe, men det kunde gott ha stått i förspråket till bibeln, med klara ord angivit sambandet mellan nationellt och språkligt oberoende, ett vittnesbörd, som kyrkohistorikern Hjalmar Holmquist kallat det nationella evangeliska Sveriges myndighetsförklaring: »Vi svenska höre ock Gudi till, så väl som annat folk, och det mål vi hava, det haver Gud givit oss. Han föraktar icke mer oss svenskar än annor folk, ej föraktar han heller mera vårt tungomål än annor tungomål.» Vad det betydde för ett folk med föga utvecklade nationalkänsla att få tillgång till bibeln på modersmålet, att i gudstjänst och bön kunna nalkas Gud på sitt eget språk, förmå vi knappast göra oss en föreställning om. Det svenska folkets senare starka känsla av att vara kallat till en historisk insats kan inte gärna tänkas utan reformatörernas bibelöversättning. Utan bibeln på svenska hade detta kallelsemedvetande blivit inskränkt till ett litet, litterärt eller socialt, högre stående skikt.

Det är alltför väl känt, utan att vi här skulle behöva uppehålla oss därvid, att denna bibliska utkorelsetanke, mött av den götiska historieromantiken, även den med vissa bibliska inslag, identifierade Sveriges folk med Israel och skapade en nationell aktivitet av förvånansvärd slagkraft. Svenskarna kände sig i sin motsats till påvedöme och kejsarmakt som Israel i striden mot filisteerna, som makkabeerna i kampen mot syrerna. Ordalagen bli ofta påtagligt bibliska och ej endast retoriska bilder: konungen blir David, Gideon, Judas Maccabeus och hans fältherrar i rang därefter. Gripande har Johannes Botvidi i sitt liktal över Gustav II Adolf givit uttryck åt hur man i Sverige, säkerligen också bland allmogen, uppfattade Gustav Adolf och hans folks gärning i de ofta anförda orden, som för övrigt utmärkt illustrera den dåtida predikans starkt bibliskt färgade språk:

»Vår S. konung är icke den första ibland gudfruktiga redeliga män, som antingen äre fallne i strid eller ock eljest ömkeligen omkomne. Judas Maccabeus gjorde Guds folk stor tjänst och försvarade lagen in i döden, men blev slagen på platsen. Jonatan, Sauls son, Davids vän, en rättskaffens man, som aldrig gillade sin faders missgärningar, blev slagen av de filisteer på Gilboa berg och hängder på muren i Bet-San. 1 Sam. 31. Johannes Baptista

blev rättad med svärd. Matt. 14. Stephanus kastades till döds med sten. Act. 7. Oansett de voro alla stora helgon och Guds barn och äre nu i himmelen salige. Dö måste vi alla, men med vad död de fromma skola prisas Gud står i hans hand. Det vete vi, att vår S. konung var så högt begåvad av Gud, att hans like är näppast i världen. Sedan att Gud gjorde stora gärningar genom honom, han stridde för hans församling och vågade sitt liv för sanningen in till döden. Men det han så omkommen är, det haver behagat Gudi, som kan vidare det verk han drev föra genom andra till en god ända. Kan ock hända, det vi icke tacksamligen hava känt den nåd Herren haver gjort oss genom honom. Och utan tvivel så måste än nu genom hans fränfälle många hjärtans tankar uppenbaras hos dem som sanningen intet älskat hava.»

Ingen urkund har utövat ett tillnärmelsevis så stort inflytande på det svenska språket som Gustav Vasas bibel och dess avläggare. Särskilt 1600-talets litteratur har i påfallande grad präglats därav. Man behöver inte gå till predikningar eller uppbyggelse-litteratur, där ett sådant inflytande är naturligt. Man kan slå upp vilken bok som helst från detta århundrade för att finna belägg härpå. Överallt finner man direkta citat, reminiscenser och anspelningar från bibeln, ibland inte utan vidare igenkännliga som sådana för ett mindre bibelsprängt släkte än 1600-talets. I detta hänseende ändrades det för övrigt inte mycket långt in på 1700-talet. Linné t. ex. har starkt påverkats, till och med rytmiskt, av den då gällande bibelöversättningen. Man kan för ro skull läsa hans brev, exempelvis brevet till arkiater Bäck den 28 okt. 1748, som jag anför i utdrag och där läsaren kan finna, att rad för rad består av reminiscenser eller uttryck från bibeln:

»Det är fåfängt bittida att stiga upp och sent gå till vila och äta sitt bröd med sorg, ty Gud giver oss det medan vi sova. Gud giver väl min Bror sitt bröd. Bättre är en hand full i rolighet än båda fulla i armod och jämmer. Bror har sett tillförne, huru det gått på jorden, att man är snar hjälper ej i loppet, att man är stark hjälper ej i striden, att man är snäll hjälper ej till bärgning, att man är klok hjälper ej till rikedom, att man har ynnest hjälper ej att man sin tjänst väl förestår. Utan allt står till tiden och lyckan. Man arbete så mycket man vill, så kan man intet mer uträtta. Vad uträttar en vis mer än en dåre.»

Men man kan iakttaga detta också vid uppmärksamhet på våra dagars talspråk. Ännu äro i vårt språk gångbara ett par tusen stående uttryck och vändningar, som endast ha bibelöversättningen

att tacka för sin fortsatta existens. Det skulle bli för långt att anföra ens de mest vanliga, det kan vara tillräckligt med ett par antydningar. I uttryck som »*döden i grytan*», »*fara som Jehu*», »*draga oxen ur brunnen*», »*illa förvalta sitt pund*», »*binda munnen till på oxen som tröska*», »*arbetaren är värd sin lön*», »*bygga på lösan sand*» är det den gamla översättningen som går igen. Ha emellertid dessa exempel åtminstone i någon mån ett stöd i den nya översättningen är detta inte fallet med andra, t. ex. »*ett Herrens väder*», där det nu heter »*en stormvind från Herren*», och många andra. Åtskilliga arkaismer leva ännu i vårt språk därför att de tillförsäkrats en fortsatt existens i vår nya bibelöversättning. Om inte generation efter generation i bibeln mött t. ex. orden *begabba*, *knorra*, *tillstädja*, *vederfaras*, *näpsa*, *anskri*, *i förtäckta ord*, *vad kommer det oss vid*, skulle de säkerligen vara oförståeliga för de flesta av vårt släkte. Det betyder sålunda en litterär och språklig utarmning, när bibelstudiet och bibelläsningen inskränkes i skola och andaktsliv. Man kan hysa vilken mening man än vill om vår sista bibelöversättning, man måste dock erkänna att språket i denna, tack vare att i den fortlever mycket mera av traditionellt bibelspråk än man på vissa håll vill erkänna, har både större kraft och helgd än språket i de flesta läro- och andaktsböcker.

Att språket i Gustav Vasas bibel fått detta enastående inflytande är i själva verket mycket förklarligt. Som en framstående kännare av svenskt språk, professor Otto von Friesen, framhållit i sin utgåva av Jesu Syraks bok, uppträder här svenskan för första gången i en omsorgsfullt utarbetad och systematiskt genomförd ortografisk dräkt och med stark begränsning av det vimmel av dubbelformer, som i regel utmärker det senare medeltidsspråket och inte är främmande för föregångaren till 1541 års bibel, det Nya Testamentet av 1526. Även tvenne andra omständigheter gjorde 1541 års bibel till en riksligare för skriftspråket som ingen annan bok. För det första fick den en för sin tid oerhörd spridning över hela det stora område, där svenskt språk talades i en redan då brokig mängd skiftande dialekter, för det andra blev denna den första svenska översättning av hela bibeln med i det hela oväsentliga förändringar — i många fall till och med i avseende på stavningen — omtryckt i upplaga på upplaga långt in på 1800-talet.

Och till slut rättsuppfattningen. Reformationen betydde bland annat en återgång till Guds rena klara ord. Via kanonisk rätt har givetvis den äldre svenska rätten påverkats av den mosaiska la-

gen, men i och med reformationen förstärktes detta inflytande. Domar med direkt hänvisning till ett ställe i bibeln, framför allt Gamla Testamentet, bli allt vanligare — att Nya Testamentet med sin mildare uppfattning mera sällan åberopas, kan, som Henrik Munktell framhållit i en intressant studie (i *Lychnos* 1936), bero på att Gamla Testamentet mera tilltalade det sträva och hårda nordiska kynnet — och upphöra inte förrän in på 1800-talet. Ännu så sent som på 1840-talet åberopade sig den framstående rättshistorikern C. J. Schlyter på den mosaiska rätten. Det kan råda olika meningar om detta inflytande, men studerar man domböcker och domkapitelsprotokoll från 1600-talet kan man inte undgå att göra den reflexionen, att denna gammaltestamentliga fostran, som på ett fullkomligt naturligt sätt stödde sig på dekalogen, i hög grad civiliserat och hyfsat ett rått och hårt släkte. Är också denna anslutning till mosaisk rätt ett verk av teologer och jurister utan att direkt behöva sättas i samband med den svenska bibelöversättningen, har dock det folkliga rättsmedvetandet så närts och bestämts av läsningen av bibeln på svenska, att det inte är svårt att finna belägg för en direkt påverkan. Till och med det primitiva rättsmedvetandet, som surt och grinigt fasthållit vid principen »öga för öga, tand för tand» — »han skall ha igen», »det skall han få betala» — har i vissa fall mer eller mindre medvetet gripit tillbaka på Gamla Testamentet, sådant det mötte vårt folk i svensk dräkt. Men på ett högre stadium har både i offentlig rättsskipning och enskild sammanlevnad ibland tongångar klingat igenom från Nya Testamentet. Ordet om »den av eder som är utan synd han kaste första stenen» och »Gud vill ingen syndares död» har dock mången gång bestämt domen över medmänniskor i häradsnämnd och privatliv.

* * *

Och härmed äro endast ett par yttre sidor av vad den Heliga Skrift på svenskt språk betytt för vårt folk berörda. Alls inte och avsiktligt ej nämnd, då denna sida fått och kommer att få sin tillbörliga belysning under jubileet, är den ofantliga roll den svenska bibeln spelat i folkets andaktsliv — något ensidigt ha vi hållit oss, om jag får använda en gammal teologisk distinktion, vid den yttre läsning, som endast tränger till skalet, och inte den inre, som tränger till kärnan. All sekularisering till trots är bibeln ännu för stora skaror alltjämt boken framför alla andra, källan till det som är angelägnast att veta, viktigast att göra och saligast

att förbida, och det skulle kännas som förlusten av det omistligaste, om dess fria bruk skulle äventyras. Det är i denna tid en upplyftande tanke, bekräftad av all historisk erfarenhet, att veta, att bibeln inom sig äger stoffet till sin frigörelse, att ju hårdare trycket blir, dess väldigare blir dess sprängkraft.

Ljuset från bibeln har under tidernas lopp lyst med mycket växlande sken, ibland har lågan endast flämtat — att den aldrig helt slocknat i vårt land är den svenska kyrkans ovanskliga ära. Bibeljubileet har i detta sekel kunnat firas vid en tidpunkt, då allt större och större skaror kommit till insikt om att bibeln bland mycket annat är ett av de starkaste värnen för människovärde och personlig frihet. Ideologier och statsformer äro förgängliga, men »Herrens ord förbliver evinnerligen».